

«Словотвір в санскриті» — третя тема курсу «Санскрит для практиків йоги».

Посібник створила Приходько Тетяна, санскритолог проекту «Санскрит в Україні»,
www.sanskrit.com.ua.

2017-2024 р.

Передмова автора

Основа посібника — вправи для знайомства зі словотвором в санскриті. Розуміння цієї теми дає можливість зрозуміти морфологічний сенс слів та відрізнити його від сенсу лексичного.

Рекомендую займатися у темпі — один урок на тиждень (уроки позначені римськими цифрами).

Вправи посібника я створювала з уривків, субхашит, оригінальних першоджерел йоги, а також уривки з підручників:

Infant Reader. संस्कृतबालादर्श. Vidyasagar K.L.V. Shastri. The Presidency College, Madras. 2007.

Sanskrit made Easy Part II. H. H. Dr. Vagish Shastri. Varanasi. 2016.

सुभाषितमञ्जरी. Sadananda Das. Padmaja Prakshan Allahabad. 2015.

§ 1 Типи словотвору в санскриті

1.1. Слова, що утворені первинними суфіксами (कृत्प्रत्यय). Регулярними первинними суфіксами ми будемо позначати ті, що приєднуються до всіх коренів, та нерегулярними — ті, що приєднуються до деяких коренів.

1.2. Слова, утворені вторинними суфіксами (तथिप्रत्यय).

1.3. Складні слова (समास). Виділяють вісім основних типів самас, у кожній свої правила формування.

1.4. Скорочення (एकशेष).

1.5. Прикметники та іменники, утворені від основи дезидератива. Приклад: корінь पृ नृति, дезидератив पिपासति хотіти нृति, іменник पिपासा спрага.

1.6. Слова іноземного походження, а також частки.

§ 2 Значення слів

В іменників, прикметників і дієприкметників можна виокремити морфологічне та лексичне значення. Морфологічне значення у санскриті називається योगार्थ, лексичне योगरूढार्थ.

Морфологічне значення походить зі значень морфем (кореня, префікса, суфіксів): √आस् сидіти + суфікс імені дії अन = आसन сидіння.

Лексичне значення, або лексема - таке значення, в котрому слово було використано в тому чи іншому тексті. Саме лексичні значення потрапляють до словників, тоді як морфологічні можуть не бути присутніми в словнику через свою однозначність. Так у словниках санскриту майже повністю відсутні інфінітиви та дієприкметники, у зв'язку з тим, що їхнє значення не має сумнівів.

Також можна виділити і третій тип значень слів रूढार्थ - це значення, яке втратило зв'язок із сенсом кореня.

Wilson Sanskrit-English Dictionary - 1832

आसन

n. (-नं)

1 A stool, a seat.

2 Maintaining a post against an enemy.

3 The withers of an elephant, the part where the driver sits.

4 Halting, stopping.

5 Sitting in some peculiar posture, as in the custom of devotees, &c. eighty-four kinds are enumerated: see पद्मासन, m. (-नः) A tree, (Pentapheca tomentosa.) also असन

f. (-ना-नी) Stay, abiding, sitting. (-नी)

1 A shop, a stall.

2 A small seat, a stool.

к) Спробуйте описати різницю в сенсі слів:

Іменники:

<i>твір</i>	іменник
<i>творіння</i>	іменник, ім'я дії
<i>творець</i>	іменник, ім'я діяча
<i>працівник, працівниця</i>	
<i>творчість</i>	абстрактний іменник жіночого роду

Дієприкметники:

<i>той, що створював</i>	активний дієприкметник минулого часу (-ув)
<i>створений</i>	пасивний дієприкметник минулого
<i>той, що створює</i>	активний дієприкметник теперішнього часу
<i>створюваний</i>	пасивний дієприкметник теперішнього часу
<i>те, що можна створити</i>	потенційний пасивний дієприкметник майбутнього часу

Незмінні дієслова:

<i>створити</i>	інфінітив (неозначена форма дієслова)
<i>створивши</i>	дієприслівник минулого часу (залежне дієслово)
<i>створячи</i>	дієприслівник теперішнього часу (залежне дієслово)

§ 3 Вище — слова різних частин мови. В них підкреслено суфікси, якими були створені ці слова. Додавши ці самі суфікси до інших коренів, ми отримуємо слова тієї самої частини мови. Тобто, частина мови формується суфіксом, корінь несе в собі потенцію до дії.

§ 4 Значення кореня слова в санскриті

Існує традиція наводити значення санскритських коренів в інфінітиві (कृ *робити, to do*). У санскритській граматиці значення кореня передається через іменник у місцевому відмінку (कृ करणे [корень] कृ у сенсі роблення). Найбільш точно значення кореня може бути передано тільки через корінь (कृ *роб*), однак в українській мові ми не звикли оперувати коренями, а в англійській це ще важче, тому виникла традиція перекладати значення кореня за допомогою інфінітиву.

§ 5 Вплив суфікса на корінь: гуна, вріддхі та катер

Суфікси впливають на звуки кореня трьома способами: **гуна**, **вріддхі** або **катер**¹. У європейській граматичній традиції їх називають **середній**, **сильний** та **слабкий ступінь** кореня, відповідно. Суфікс завжди впливає на корінь одним із трьох цих способів, тобто всі суфікси санскриту можна розподілити на три групи за способом впливу на корінь. В українській мові схоже явище можна помітити в чергуванні та випаданні голосних:

молоко — молоний, твір — твріння, вслів — всловлювання.

В алфавіті санскриту голосні इ उ ऋ мають відповідні їм звуки гуна і вріддхі. Гуна позначає "якість", вріддхі - "розвиток". Гуна утворюється шляхом приєднання अ перед голосною. У अ немає гуни, гуна इ і ई - ए, гуна ऋ і ॠ - अर्, гуна उ і ऊ - औ. Вріддхі अ - आ, вріддхі इ і ई - ऐ, вріддхі ऋ і ॠ - आर्, вріदдхі उ і ऊ - औ.

«**Катер**» послаблює корінь - видаляє назальні в корені (окрім першої у слові та окрім назальної в лігатурі) і змінює напівголосну на голосну в коренях:

мовити वच् → उच्, говорити वद् → उद्, брати ग्र → गृह्, питати प्रच्छ → पृच्छ, жертвувати यज् → इष, носити वह् → उह्, жити वस् → उष्.

§ 6 Сет та аніт

Між деякими коренями та суфіксами з'являється буква "і". Суфікси, перед якими відбувається таке явище, починаються на букву त् : तृ, ति, त, तवत्, त्वा, तुम्, त्व्य.

Усі корені санскриту можна поділити на ті, що приєднують "і" (до їх назви додають позначення **seṭ** सेट्) і ті, що не приєднують "і" (до їх назви додають позначення **aniṭ** अनिट्). Існують корені, які поводяться за двома способами, їх позначають **veṭ** वेट्.

¹ Гуна та вріддхі — це санскритські терміни, катер — англійське слово cutter, взяте за співзвуччям із літерою कृ, і за дією такого суфіксу на корінь - він "вирізає" в корені назальну.

іменники		дієприкметники	
अ चु>कु	чоловічого роду	(क्) त, चु>कु -नि-, -मि-	пасивно-активне минулий час
अ (ण्) चु>कु			
अन -एनि(य)	ім'я дії середнього роду	(क्) तवत् चु>कु -वमि(मि) -मि(मि) तवान् m, तवती f	активне минулого часу
(ण्) अक, (ण्) इन् -आक -ल् -त्र	ім'я діяча чоловічого роду	अनीय, तव्य चु>कु -बेल्मि	пасивне, потенційне майбутнього часу
तृ			
(क्) ति चु>कु -स्त्	абстрактний іменник жіночого роду	अत्, आन / मान, -युत् -युत् -अत् -यत्	активні теперішнього часу
(क्) विप्	жіночого роду	मान -(e)मि(मि)	пасивне (медіальне) теперішнього часу
त्र	середнього роду, місце чи інструмент дії кореня		
незмінні частини мови			
तुम् चु>कु तुकाम तुमनस् -मि	неозначена форма. інфінітив	(क्) त्वा चु>कु, य -वमि, -य	дієприслівник

Суфікси впливають на корінь одним із трьох способів: гуна (середній ступінь), катер (слабкий ступінь), вріддхі (сильний ступінь).

- суфікси без позначень у дужках створюють **гуну** голосного звуку кореня.
- суфікси з позначенням (ण्) - **вріддхі** голосного звуку кореня.
- суфікси з літерою (क्) у дужках послаблюють корінь («**катер**») - видаляють назальні (крім першого в слові та окрім лігатур) і змінюють напівголосний на голосний у коріннях. Це явище називається **сампрасарана**: *казати वच् → उच्, вद् → उद्, брати ग्रह् → गृह्, жертвувати यज् → इप्, запитувати प्रच्छ् → पृच्छ्, носити वह् → उह्, жити वस् → उप्, спати स्वप् → सुप्, сяяти दिव् → द्यू dyū*.
- звук **इ** з'являється між корінням set सेट (स + इट) та суфіксами तृ, तुम्, तव्य, त, तवत्, त्वा, त्र.

Особливі сандгі при словотворі:

- перед суфіксами अ, अ(ण्), तृ, इन्, ति, त, तव्य, तवत्, तुम्, त्वा остання літера кореня च्, छ्, ज्, झ् переходить відповідно до क्, ख्, ग्, घ् (позначаю चु → कु);
- перед лігатурами **гуна ऋ र**, замість अर्.
- у коренях та суфіксах відбувається церебралізація न् → ण्, स् → ष्, ज् → ष् (таблиця #5).

I Суфікси, що створюють іменники: अ та अ (ण्)

Створення іменника суфіксом अ від кореня √ भू *бути*:

√ भू *бути* + अ = 1 *гуна голосного звуку кореня* भो; 2 भो + अ = भ् + अ + उ + अ = भव *буття*

§ 7 Суфікси अ і अ (ण्) створюють іменники чоловічого роду.

Різниця: अ робить гуна голосного звуку кореня, अ (ण्) - вріддхі голосного звуку кореня. Суфікс अ (ण्) продуктивний не з усіма коріннями (приєднується до коренів на останню голосну або до коренів з голосною अ всередині). Для коренів на आ, суфікс набуває вигляду य, а також набуває вигляд न для коренів यज्, यत्, प्रच्छ्, रक्ष्, स्वप् - так утворені слова यज्ञ, यत्न, प्रश्न. Обидва суфікси переводять останню приголосну кореня च्, छ, ज, झ (चु) у क्, ख्, ग्, घ (कु) відповідно.

Ні гуна, ні вріддхі не відбувається в довгому корінні (з чотирьох звуків).

§ 8 Слова жіночого роду утворюються заміною кінцевої अ на ई: देव *бог* → देवी *богиня*.

क) Зробіть слова суфіксами अ та अ (ण्)

1 <i>перемогати</i>	√ जि	+ अ =	(चु → कु)
2 <i>вмирати</i>	√ मृ	+ अ =	
3 <i>дивитися</i>	√ दृश्	+ अ =	
4 <i>горіти</i>	√ उष्	+ अ =	
5 <i>з'єднувати</i>	√ युज्	+ अ =	
6 <i>бути</i>	√ भू	+ अ(ण्) =	
7 <i>робити</i>	√ कृ	+ अ(ण्) =	
8 <i>вжитися</i>	√ पठ्	+ अ(ण्) =	
9 <i>готувати</i>	√ पच्	+ अ(ण्) =	(चु → कु)

ख) Визначте від якого кореня та яким суфіксом अ або अ (ण्) утворено слово:

यम <i>контроль</i>	याम <i>контроль</i>
शब्द <i>звук, слово</i>	शाब्द <i>філолог</i>
पठ <i>читання</i>	पाठ <i>урок</i>
क्षम <i>терпіння</i>	क्षाम <i>слабкість</i>
स्मर <i>любов</i>	स्मार <i>пам'ять</i>

ग) Утворіть слова суфіксами अ та अ (ण्) від коренів на сторінках 29-34.

क) Приклади слів, створених суфіксом अन: ज्ञान пізнання, знання, आसन сидіння; दर्शन бачення; साधन виконання, визначте частину мови цих слів.

√ धृ + अन = धरण утримання (правило #24 церебралізації न् описано у таблиці #5).

§9 Суфікс अन створює _____ середнього роду, вплив на корінь: **гуна**. Суфікс не переводить останній приголосний кореня चु в कु. Слова, створені цим суфіксом, не змінюють рід.

ख) Створіть слова суфіксом अन і знайдіть значення за словником

1 *бути*   √भू + अन =

2 *перемогати*   √जि + अन =

3 *вмирати*   √मृ + अन =

4 *діяти*   √कृ + अन =

5 *дивитися*   √दृश् + अन =

6 *мовити*   √वच् + अन =

7 *нести, вести*   √वह् + अन =

ग) Слова у таблиці слова створені знайомими вам суфіксами. Виділіть у словах морфеми (суфікс, корінь), знайдіть значення кореня

	значення	слово	корінь, значення	тип трансформації	суфікс
1	<i>буття</i>	भव	~~भु~~ भू ~~भो~~ ~~भव्~~ <i>бути</i>	гуна	अ
2	<i>людина</i>	जन			
3	<i>людина</i>	नर			
4	<i>ревіння</i>	रवण			
5	<i>страх</i>	भय			
6	<i>задоволення</i>	राम			
7	<i>працювання</i>	श्रमण			
8	<i>життя</i>	वर्तन			
9	<i>сидіння</i>	आसन			
10	<i>зв'язування</i>	बन्धन			

II Суфікси імен діяча तृ , (ण) इन्, (ण) अक

Приклади: захищати √पा +तृ= पितृ батько; служити, поважати √ मान् +तृ = मातृ мати, годувати, жити √भृ + तृ = भर्तृ голова; вигавлювати √सू +तृ= सवितृ виробник.

§10 Суфікси (ण) अक та (ण) इन् роблять **вріддхі** або **гуну** голосного кореня.

Вибираємо гуну чи вріддхі відповідно правилу 4-3-3(a)-2 — у корені з трьох звуків з голосними इ, ई, उ, ऊ, ऋ буде відбувається гуна; у корені з 4 звуків не відбувається ні гуна, ні вріддхі.

§11 Суфікс तृ робить **гуну** голосною кореня, приєднує इ після коренів позначених set.

Суфікси इन् і तृ переводять останній приголосний кореня **चु व कु.**

Утворення жіночого роду залежить від суфіксу: (ण) इन्: बलिन् *силач* → बलिनी *силачка*; (ण) अक: पाचक *кухар* → पाचिक *кухарка*; तृ: दातृ *дарувальник* → दात्री *дарувальниця*.

क) Створіть імена діяча та пробуйте пригадати пропущені значення коренів.

- 1 √ कृ + अक =
- 2 √ नी + अक =
- 3 *вчити* √ शिक्ष् + अक =
- 4 *писати* √ लिख् + अक =
- 5 √ मृ + अक =
- 6 √ भू + अक =
- 7 √ भू + इन् =
- 8 *дихати* √ बल् + इन् =
- 9 √ जि + इन् =
- 10 *жити* √ वस् + इन् =
- 11 *захищати* set √ गुप् + तृ =
- 12 *ходити* √ गम् + तृ =
- 13 √ नी + तृ =
- 14 *брати* √ ह् + तृ =
- 15 *вбивати* √ हन् + तृ =
- 16 *вказувати* √ दिश् + तृ =

ख) Утворіть слова суфіксами अन, अक, तृ та इन् на сторінках 29-34.

§ 12 Створює іменник середнього роду у значенні інструменту або місця дії кореня. У корені відбувається **гуна** голосного. Суфікс продуктивний не з усім корінням, тобто іррегулярний (суфікси, які продуктивні з усім корінням, називають регулярними). Переводить **चु व कु**. Приєднує **इ** перед корінням set.

क) Утворіть слова суфіксом ३

1 з'єднувати	√युज्	+ ३ =
2 лідирувати	√नी	+ ३ =
3 казати	√वच्	+ ३ =
4 приносить жертву	√हु	+ ३ =

Суфікс (क) ति

§ 13 Створює абстрактний іменник жіночого роду [-ість]. **Катер** спрощує корінь - прибирає назальний (крім першого), робить **сампрасарану** (переводить напівголосний в голосний у декількох коренів), चु→कु.

ख) Утворіть слова суфіксом ति

1 з'єднувати	√युज्	+ ति =
2 лідирувати	√नी	+ ति =
3 казати	√वच्	+ ति =
4 приносить жертву	√हु	+ ति =

Суфікс (क) विप्

§ 14 Віртуальний суфікс, що створює іменник жіночого роду, впливає на корінь як **катер**. Якщо корінь складається із приголосної та короткої голосної, на кінці кореня з'явиться त्. Приклади: √भू + क्विप् = भू земля, √वच् мовити = वाच् мова, збирати √चि = चित् інтелект, набувати √श्रि+ क्विप् = श्री щастя.

ग) Утворіть слова суфіксом क्विप्

1 народжуються	√जन्	+ (क) विप् =
2 лідирувати	√नी	+ (क) विप् =
3 давати	√दा	+ (क) विप् =
4 знати	ज्ञा	+ (क) विप् =

घ) Утворіть слова суфіксами ति, क्विप् і ३ від коренів на сторінках 29-34.

IV Суфікси, що створюють дієприкметники (क्) त, (क्) तवत्

क) Знайдіть у прикладах активні та пасивні дієприкметники, визначте як змінюється рід дієприкметників:

бажити √दृश् — दृष्टं नगरम् побачене місто, *n*;

їсти √खाद् set — खादितं फलम् з'їдений плід, *n*;

писати √लिख् set — लिखितं पत्रम् написаний лист, *n*;

залишати √त्यज् — त्यक्तं गृहम् облишений будинок, *n*;

бути задоволеним √निरम् — निरतो नरः задоволена людина, *m*;

контролювати √नियम् — अहं नियता я стримана, *f*;

чути √श्रु — श्रुता श्रुति: почута новина, *f*;

говорити √प्रवच् — प्रोक्ता वाच् промовлена промова, *f*;

контролювати √युज् — युक्तो वीरः проконтрольований герой, *m*;

вмирати √मृ — मृतो नरः мертва людина, *m*.

Аналог суфікса українською: -ит- закритий, (а)ен-/ — сказане, зроблений а також оборотом той, що + ан — той, якого було намальовано (для неперехідних дієслів).

§ 15 Суфікс त створює прикметник, пасивний дієприкметник минулого часу середнього роду. Пасивний дієприкметник утворюється від **перехідного** дієслівного кореня (sak), а від **неперехідного** коріння (ak) і коренів руху створюються активні дієприкметники. Неперехідні дієслова не вимагають об'єкта дії, перехідні дієслова потребують об'єкта: я п'ю воду (перехідний, सकर्मक), я дихаю (неперехідний, अकर्मक).

§ 16 Активний дієприкметник минулого часу утворюється суфіксом तवत्, успадковує всі особливості суфікса त. Продуктивний у розмовних реченнях минулого часу.

§ 17 Вплив на корінь — (क्) **ктер**, зникають назальні; напівголосний переходять у голосні в деяких коренях: वच् → उच्, यज् → इष्, वद् → उद्, ग्रह् → गृह्, वस् → उष्, अव् → ऊ, वह् → उह्, स्वप् → सुप्, प्रच्छ् → पृच्छ्, शास् → शिश्, **сампрасарана**.

(इ): між суфіксом і коренем з'являється इ для коренів з позначенням set, і не з'являється для коренів **aniṭ**. Зміщує приголосні рядка चु кореня в рядок कु.

§ 18 Суфікс त змінюється на न с коренями: залишати हा - हीन, виснажуватися ग्लै - ग्लान, погасити निर्वा - निर्वाण, відрізати छिद् - छिन्न, їсти अद् - अन्न, перетинати तृ - तीर्ण, старіти जृ - जीर्ण і змінюється на व с √ पच् готувати - पक्व готувий. Останні дифтонги кореня переходять у आ: співати गै - गीत, медитувати ध्यै - ध्यात Подовжується голосний в коренях: бути спокійним शम् (शान्त), крокувати क्रम् (क्रान्त), народжуватися जन् (जात), кохати सन् (सात), копати खन् (खात).

ख) Зробіть словотвір суфіксом त та перекладіть слова

1	перемагати		√जि + त=
2	брати		√ह + त=
3	вбивати		√हन् + त=
4	гніватися	ak	√क्रुध् + त=
5	йти	ak	√गम् + त=
6	робити		√कृ + त=
7	багити		√दृश् + त=
8	мовити		√वच् + त=
9	отримувати		√लभ् + त=
10	могти	ak	√शक् + त=
11	зв'язувати		√बन्ध् + त=
12	з'єднувати		√युज् + त=
13	набувати		√आप् + त=
14	захищати		√गुप् + त=
15	мовити	set/ sampṛ	√वद् + त=

Винятки

16	тримати	√धा + त=	हितः (в коріннях на आ, आ змінюється на इ)	встановлене	
17	міряти	√मा + त=	मितः	вимірний	
18	стояти	√स्था + त=	स्थितः	той, що перебуває	
19	народжуватися	ak	√जन् + त=	जातः	той, що народився

Утворіть слова суфіксами त / तवत् від коренів на сторінках 29-34.

ख) Зробіть деконструкцію слів

	значення	слово	корінь та значення	тип трансформації	суфікс
11	задоволений	मुदित			
12	перелякане	भीत			
13	вмирання	मरण			
14	смерть	मर			
15	наділ, частка	भाग			
16	думка	मान			
17	померлий	मृत			
18	з'їдене	भुक्त			
19	зв'язок, замок	बन्ध			
20	пов'язаний	बद्ध			
21	можливість	शक्ति			
22	погляд	दृष्टि			
23	свідомість	चित्त			
24	звільнений	मुक्त			
25	контроль	यम			
26	наука/багання	दर्शन			
27	виконання	साधन			
28	розкиданий	क्षिप्त			

§ 19 Корінь та суфікс створюють основу слова. Щоб створити з основи ціле слово, потрібно до основи додати закінчення відмінка. Прикметники та дієприкметники, узгоджуються з іменниками в роді, числі і відмінку.

Скорочена таблиця відмінювання.

	хто, що, яке?			цей, ця, це він, вона, воно			закінчення іменників та прикметників у називному відмінку (для основ на -अ)		
	ог.	гв.	мн.	ог.	гв.	мн.	ог.	гв.	мн.
m	कः	कौ	के	सः	तौ	ते	नरः (ः)	नरौ (औ)	नराः (आः)
f	का	के	काः	सा	ते	ताः	लता (आ)	लते (ए)	लताः (आः)
n	किम्	के	कानि	तत्	ते	तानि	पद्मम् (म्)	पद्मे (ए)	पद्मानि (आनि)

§ 20 Закінчення в цій таблиці підходять лише до основ, що мають кінцеву अ.

क) Створіть слова та переведіть на санскрит.

1. Зроблена $\sqrt{\text{कृ}}$ дія $\sqrt{\text{कृ}}$. [суфікс अन] कृतं करणम् | [суфікс अ (ण)] कृतः कारः |

2. Вони переможені $\sqrt{\text{जि}}$.

3. Що побачене $\sqrt{\text{दृश्}}$?

4. Птах $\sqrt{\text{पत्}} + अ$, що летів $\sqrt{\text{पत्}}_{\text{set}} + त$.

5. Слово $\sqrt{\text{शब्द}}$, що сказано $\sqrt{\text{वच्}}$.

6. Розкидана $\sqrt{\text{क्षिप्}}$ іжа भुज् + अन.

7. Написана $\sqrt{\text{लिख}}_{\text{set}}$ промова $\sqrt{\text{वच्}} + अन$.

8. Вбитий $\sqrt{\text{हन्}}$ вбивця $\sqrt{\text{मृ}} + अक$.

9. Обдумане $\sqrt{\text{मन्}}$ слово $\sqrt{\text{शब्द}}$.

10. Працівник $\sqrt{\text{कृ}} + \text{अक}$, що пішов $\sqrt{\text{गम्}}$.

ख) Утворіть слова суфіксом (क्) तवत् n., чоловічого (तवान्) та жіночого (तवती) роду:
 $\sqrt{\text{भुज्}}$ їсти + तवत् = भुक्तवत् n., भुक्तवान् той, що їв, भुक्तवती та, що їла.

$\sqrt{\text{वच्}} =$

$\sqrt{\text{जि}} =$

$\sqrt{\text{कृ}} =$

$\sqrt{\text{दृश्}} =$

$\sqrt{\text{पठ्}} \text{ set} =$

ग) За допомогою суфіксів त та तवत् (порядок слів позначений цифрами)

1) той, хто прочитав $\sqrt{\text{पठ्}} \text{ set}$ книгу $\sqrt{\text{पुस्तकम्}}$ n

2) прочитана $\sqrt{\text{पठ्}}$ книга $\sqrt{\text{पुस्तकम्}}$ n

3) той, що з'їв $\sqrt{\text{भुज्}}$ їжу $\sqrt{\text{अन्नम्}}$ n

4) з'їдена $\sqrt{\text{भुज्}}$ їжа $\sqrt{\text{अन्नम्}}$ n

5) лист $\sqrt{\text{पत्रम्}}$ n, що впаав $\sqrt{\text{पठ्}} \text{ set}$ ak

6) той, що промовив $\sqrt{\text{वच्}}$ промову $\sqrt{\text{वचनम्}}$ n

7) промовлена $\sqrt{\text{वच्}}$ промова $\sqrt{\text{वचनम्}}$ n

8) той, хто дивився $\sqrt{\text{दृश्}}$ на фрукт $\sqrt{\text{फलम्}}$ n

9) побагнений фрукт $\sqrt{\text{दृश्}}$

VI Пасивні потенційні дієприкметники майбутнього часу अनीय, तव्य, य (ण् /क्)

§ 21 Декілька суфіксів створюють потенційний дієприкметник майбутнього часу (пасивний від транзитивних коренів та безособовий від інтранзитивних коренів) अनीय, तव्य, य та рідка форма एलिम. Усі три суфікси утворюють також слова у значенні *необхідності, можливості* (аналог в англійській — *able*). Суфікс अनीय робить **гуну** голосного кореня. Не переводить चु в कु. Суфікс तव्य робить **гуну** голосного в корені та приєднує इ після коренів set, переводить चु в कु.

क) Утворіть слова суфіксами अनीय та तव्य

1	√ युज्	+अनीय =
2	√ भुज्	+अनीय =
3 ak	√ गम्	+अनीय =
4 ak	√ भू	+अनीय =
5	√ लिख्	+अनीय =
6 set	√ पत्	+ तव्य =
7	√ गम्	+ तव्य =
8 set	√ पठ्	+ तव्य =
9	√ श्रु	+ तव्य =
10 diluti	√ भज्	+ तव्य =

§ 22 У санскриті три суфікси य (यत् , प्यत् и क्यप्), які створюють потенційний дієприкметник. Один робить **вріддхі**, іншій **гуну** й третій — **катер** голосного звуку кореня. Перехід चु в कु буде траплятися не завжди. Ми робимо спрощення і говоримо про них як про один суфікс.

§ 23 Вплив на корінь:

- останій आ кореня змінюється на ए, *давати* √दा - देय *те, що слід подарувати*.
- останій इ/ई кореня гунується, *вести* √नी - नेय *те, що слід привести*.
- останій उ/ऊ кореня отримує від अच् перед суфіксом, भू - भव्य *можливо*.
- після короткого голосного з'являється त् «для підтримки», √कृ - कृत्य.

§ 24 Особливі випадки: *копати* √खन् - खेय, *вдівати* √हन् - घात्य, *керувати* √शास् - शिष्य *учень*. √वच् *говорити* + य = वाक्य *пропозиція* й वाच्य *те, що слід сказати*.

घ) Перекладіть речення, що містять потенційні дієприкметники

Словник до вправи:

अनभ्यसे	за відсутності вправ	च	i	वच्	✓ казати
		न	не	वचन	n речення
अभ्यस	m вправа	त्यज्	✓ залишати	विष	n отрута
अजीर्णे	n при нетравленні шлунка	पत्	✓seṭ пагати	विद्या	f знання
		पठ्	✓seṭ читати	वृक्ष	m дерево
अस्ति	v є	परम्	a найвищий	सत्य	n правда
एव	ind. саме, воістину	पुस्तक	n книга	शब्द	m слово, звук
एवम्	ind. так, таким чином	बल	n сила	श्रु	✓ слухати
कृ	✓ робити	भुज्	✓ їсти		

1 किमिदं करणीयमस्ति ? किम् इदं करणीयम् अस्ति ?

2 इदं पुस्तकं पठनीयमस्ति ।

3 इदं कर्तव्यमस्ति ।

4 वचनानि श्रोतव्यानि ।

5 सत्यं वचनीयं श्रवणीयं च॥

6 Слово, яке має бути почутим.

7 Дерево, що має впасти.

8 Книга, яку слід читати.

9 Речення, які слід сказати.

10 अभ्यसो नैव त्यक्तव्यो ऽभ्यसो एवं परं बलम् ।

अनभ्यासे विद्या विषमजीर्णे भोजनं विषम् ॥ — субхашіта (гарно вимовлений вислів) — це одно чи декілька речень у віршованій формі. अन्वय (у формі прози) —
अभ्यसः न त्यक्तव्यः एव. एवं अभ्यसः परं बलम्. अनभ्यासे विद्याः विषं, अजीर्णे भोजनं विषम् ॥

VII Суфікси, що створюють несхильні частини мови तुम्

क) Проаналізувавши приклади, назвіть частину мови та дію суфікса на корінь:

१ ब्रह्मचारी नृत्तं द्रष्टुं गीतं श्रोतुं समाजे गन्तुम् नार्हति ॥

Учень брахмана не повинен дивитися на танець, слухати пісню та ходити до місця зборів.

२ वक्तुम् नैव शक्यते ॥

३ दुहितरः पितृभ्यां नन्तुम् आगताः ॥

Воістину неможливо описати.

Доньки прийшли вклонитися батькам.

४ त्वं नदीं तरितुं नावम् आनाययितुम् अर्हसि ।

Щоб перетнути річку, ти повинен привести човен.

§ 25 Створює: _____, незмінне.

В українській мові його створюють суфікси -тися, (-ти).

Вплив на корінь: _____.

Наголос на голосну суфікса. З корінням 10 гани суфікс отримує інфікс अय् (अयितुम्).

ख) Утворіть слова суфіксом तुम्

1 √ नी + तुम् =

2 √ गम् + तुम् =

3 set √ भू + तुम् =

4 √ दृश् + तुम् = द्रष्टुम् (перед лігатурами гуна ऋ — र замість अर्)

5 збирати set √ चित् + तुम् =

6 надати set √ पत् set + तुम् =

7 залишати √ त्यज् + तुम् =

8 знати √ विद् + तुम् =

9 перетинати set √ वृ + तुम् =

10 рахувати 10 set √ गण् + तुम् =

11 розповідати 10 set √ कथ् + तुम् =

§ 26 Існує ще два різновиди суфікса तुम् — तुकाम तुमानस्. Обидва створюють слова у значенні «той, що бажає робити значення кореня».

VIII (क्) त्वा, для коренів з префіксом — य (ल्यप्)

१ सम्यक् कृत्वा पादतले उभे ।

... добре розташували обидві стопи...

२ स्वेष्ट-देवतां नत्वा पूर्वोक्तासने स्थित्वा ।

своєму улюбленому божеству вклонившись, у раніше названій асані розташувались,

३ पुनः पिङ्गलया आपूर्य कुम्भित्वा रेचयेत् इडया ॥

знову Пінгалою вдихнувши, затримавши [подих], слід видихати Ідою.

४ एवम् उक्त्वा ॥

Так сказавши,

क) Проаналізувавши приклади, назвіть частину мови та дію суфікса на корінь.

§ 27 Суфікс (क्) त्वा створює _____, у європейській лінгвістиці його називають **converb, gerundium** або **indeclinable participle**, у санскриті — **अव'या** (незмінне). З коренями десятої гани суфікс отримує інфікс अय та виглядає як अयित्वा. Вплив на корінь: _____. Наголос - на голосну суфікса.

§ 28 Суфікс (क्) त्वा змінюється на य для коренів із префіксами. Цей суфікс य робить частіше гуну, але не з усім корінням: प्रकृत्य зробивши, विभाव्य з'явившись, विनीय зруйнувавши, विश्रुत्य виразно почувши.

ख) Зробіть слова суфіксом त्वा

1 *бажати* √ इष् + त्वा =

2 *приносити жертву* √ यज् + त्वा =

(ज переходе в ष्)

3 √ वच् + त्वा =

4 √ गम् + त्वा =

5 *приходити* √ आगम् + य =

6 √ कृ + त्वा =

7 √ दृश् + त्वा =

8 *чути* √ श्रु + त्वा =

9 *падати set* √ पत् + त्वा =

10 *віддавати* √ आदा + य =

11 *опановувати* √ लम् + त्वा =

12 *облишати* √ त्यज् + त्वा =

13 √ नी + त्वा =

ग) Створіть підкреслені слова та зробіть переклад речень на санскрит (у дужках дано санскритський порядок слів (синтаксис))

अधुना	ind.	зараз	च	ind.	i	पाठम्	m	урок
अहमि	v, l	особа повинен, можу	तत्र	ind.	там	भुज्	√	їсти
अहम्	pron	я	तु	ind.	але	मम	pron	моє (мій, моя)
इच्छति	v	хоче	दृश्	√	дивитися	मया	pron	зі мною
इच्छामि	v	хочу	न	ind.	не	मर्जरी	f	кішка
क्रीड्	√ seṭ	грати	नृतम्	n	на танці	मूषिकम्	m	мишку
गम्	√	йти	पठ्	√ seṭ	читати, вчити	स्वप्	√	спати
गच्छति	v	йде	पुस्तकम्	n	книгу	सा	pron	вона
गृहम्	n	будинок/ додому						

1. Я не повинен зараз спати. (зараз я спати не повинен)
2. Вивчивши урок, я бажаю піти додому. (урок вивчивши, додому піти хочу)
3. Там я бажаю почитати книгу. (там книгу читати хочу)
4. Прочитавши книгу, я піду дивитися на танці. (Книгу прочитавши на танці дивитися іду)
5. Моя кішка бажає пограти зі мною. (моя кішка зі мною грати хоче)
6. Також вона бажає зїсти мишку. (Вона мишку зїсти хоче і)
7. Але вона має вчити урок. (Вона але урок вчити повинна)

घ) Розберіть слова на морфеми

	значення	слово		корінь та значення	суфікс
29	свобода, визволення	мокша	मोक्ष	मूक्ष् मुक्ष् मोक्ष звільняти	
30	майстерне, ілюзорне	мāяā			
31	пам'ять	срїті			
32	той, що практикує йогу	йогін			
33	розумність	буддхі			
34	знання	відьяā			
35	страждання	клеша			
36	дурість, помилка	моха			
37	утримання	дхарана			
38	сидіння	āсана			
39	розгинення	лая			
40	курс, напрямок руху	врітти			
41	нога	pāда			
42	подарунок	дāя			
43	терпіння	кшама			

IX Вторинні суфікси та префікси вторинні суфікси, що утворюють ав'яї прислівник суфікси, що приєднуються до займенників

зай- менник	значення	तः (तस्) від	त्र व / य	था сорт, тип	दा час	हिं у час	शस् по (раз)
सर्व	все	सर्वतः звідусіль	सर्वत्र	सर्वथा	सर्वदा завжди	×	सर्वशस् повністю
अन्य	інший	अन्यतः	अन्यत्र	अन्यथा інакше	अन्यदा	×	×
इतर	інший	इतरतः	इतरत्र	इतरथा	×	×	×
पूर्व	до, попередній	पूर्वतः	पूर्वत्र у попередньому місці	×	×	×	×
य (द्)	який	यतः звідки? тому?	यत्र в якому	यथा як? якого сорту?	यदा	यहिं	×
त (द्)	той	ततः	तत्र	तथा	तदा	तहिं	×
एत (द्)	цей	×	×	×	×	एतहिं зараз	×
इ (दम्)	це	इतः	अत्र	इत्थम् такого типу	इदानीम् зараз	×	×
क	що хто	कुतः	कुत्र	कथम् як?	कदा	कहिं	×
एक	один	एकतः	एकत्र	×	एकदा	×	एकशस् по одному

суфікси शस्, त्र й तस् також приєднуються до слів, не лише до займенників, при цьому त्र – первинний суфікс.

вторинні суфікси, які приєднують до слів

суфікс	частина мови, значення	аналог	приклади	примітки
अ (ण)	іменник належності	-він -вна	शिव+अ(ण)=शैव Шівін	
त्व	екзистенційний іменник середнього роду	-ство чаклунство	देवत्वम् божественність	
ता	екзистенційне іменник жіночого роду	-ість мужність	देवता божественність	
ईय	прикметник власності	-of	नवीय молодий	використовується замість генітива для посилення емоційності вислову
तम	прикметник найвищого ступеня порівняння		उत्तम крацій, मधुरतम найсолодший	з займенниками значення «один із багатьох»
इष्ठ	(потребує 6 або 7 відмінок)	-est най-	नविष्ठ найновіший	первинний, робить гуну
तर	прикметник порівняльного ступеня (потребує 5 відмінок)	-er	नवतरः молодий, मधुरतरः солодший, शीघ्रतरः швидкий	
ईयस्			तनीयस् тонше	первинний
इक (ण)	іменник належності		नौ говен + इक = नाविक говняр	
य (क्)	іменник належності		कण्ठ + य = कण्ठय горловий	
वत् /मत्	ав'яя	погібний	तद्वत् подібно до того	
वत् /मत्	прикметник вологіння	вологіння	गजवत् той, що має слона	
मय	іменник склада	що складається з	मधुमय із меду	
य (ण)	абстрактний іменник середнього роду	-ness -ly	वैराग्य незабарвленість	
ई	ав'яя	добре-зроблений	शुक्कीकृता біло-зроблений	сполучна частка з корінням भु, कृ, अस्

	префікс	значення	приклад	прийменник
префікси, які утворюють іменники та прикметники				
1	अ / अन्	префікси заперечення, अ – перед приголосним, अन् – перед голосним	अक्रोध не гнівний, अनुदक безводний	
2	अधि	над	अधिकार уряд	
3	अति	понад (інтенсивно), дуже	अतिकृत перебільшене	
4-5	दुस् दुर् कु	погано	कुमति слабкий інтелект, दुःख нещастя, депресія	
6	सु	красиво, добре	स्वस्ति f. щастя, सुख щастя	
префікси, які утворюють іменники та деякі дієслова				
7	अप	a) від, геть, за (з дієсловами) b) заперечення з іменниками	अपकर шкода	
8	उप	біля, гарне	उपकर допомога, उपहार подарунок	+
9	परा	вище, понад, далеко	परापर причина та наслідок, далекий та близький परावच् суперегити	
10	परि	навкруги, по колу	परिभव неповага, परिवाद сварка, скандал	
11	प्रति	a) назад, перед, назустріч, b) кожен (слово набуває середнього роду)	प्रतिदिनम् щодня, प्रतिवाद відповідь, गङ्गं प्रति गच्छामि йду додому	+
12	प्र	багато, емоційне посилення	प्रणमति (він) кланяється, प्रवाद гутки, प्रभव народження	
префікси, що утворюють іменники та деякі дієслова				
13	आ	a) повний, завершений b) до, від c) рух до	आगत той, хто пришов, आगच्छति приходить	
14	अनु	після, наступний	अनुलोम по волосою, अनुभव досвід, अनुवाद переклад, अनुस्वार після голосної	
15	अभि	до, навпаки, перед, назустріч	अभिभव захист, अभिनय акторська гра	
16	अव	a) розчленування, геть, назад з дієсловами b) вниз з іменниками	अवेक्षा увага, розгляд अवधान усвідомленість, अवतार спуск	
17	अपि	i (після слова), поблизу	√अपिगम् входить	
18	उद्	вгору	उद्भव ресурс, उत्पतति летить	
19	नि	всередину, посилення, вниз	नियम самоконтроль, निरोध стримування, न्याय метод, правило	
20	निस् निर्	без, складно	निर्विकल्प незмінність, निर्जल посуха	
21	वि	a) без, b) поширювати, c) зруйнований, d) окремих	विप्रिय неприємне, विभव здоров'я, विवाद суперечка	
22	सम्	спільно, добре	संवाद діалог, спілкування, संभव зустріч	
	स्व	свій, (не приставка, займенник)	स्वाधिष्ठानम् місце свого перебування	

क) Зробіть деконструкцію слів

	значення	слово		префікси	корінь	суфікс
44	природна форма, природа	пракріті	प्रकृति	प्र	कृ, робити	ति
45	ненасильство	ахімса (ं)				
46	самоконтроль, концентрація	сам'яама				
47	вправа, повторення	абх'яāса				
48	поділ, розрізнення	вівека				
49	пізнання, розуміння	віджняāна				
50	задоволення	āнанда				
51	розкиданий	вікшипта				
52	зупинка, припинення	ніродха				
53	згасання, заспокоєння	нірвāна				
54	стримування, самоконтроль	ніяма				
55- 56	проконтрольоване дихання	прāна-āяāма				
57	повернення, втягування	пратьяāхāра				
58	відображення, обмірковування	вічāра				
59	припущення, аргумент	вітарка				

	значення	термін	слово санскриту	префікси	корінь	суфікс
60	не прихильність до будинку	апаріграха				
61	задоволення, задоволення	сантоша				
62	самоосвіта	свādхйā				
63	розгляд	упекшā				
64	тегія	сансара				
65	жаль	вікальпа				
66	співдихання	самāна				
67	дихання вгору	удāна				
68	префікс	упасарга				
69	перешкода	авагрāха				
70	зупинка, пауза	вірāма				
71	анусвара	анусвара				
72	непроявлене	ав'якта				
73	щастя	сукха				
74	нещастя	дуккха				
75	ідея, враження	самскāра				
76	санскрит	самскръта				

XI Утворення жіночого роду

§ 29 Деякі первинні суфікси можуть змінювати рід, нижче — таблиця утворення жіночого роду:

іменники та прикм	— закінченням ई	gієприкметники	— закінченням आ
अ	देव → देवी цар → цариця		
अ (ण)	(окрім अश्व, अज, कोकिल, सुत, शील, भक्ष, आचर, ईक्षस, क्षम अश्व → अश्वा)	(क्) त	कृतः → कृता зроблений → зроблена
अन	не змінює рід	(क्) तवत्	कृतवत् / कृतवती той, що робив/ робила
अक (змінюється на इक у жіночому роді)	पाचक → पाचिका кухар → кухарка	अनीय	करनीयम् → करनीया कृतव्यम् → कृतव्या काम् → कार्या те, що слід зробити → та, яку слід зробити
(ण) इन्	योगिन् → योगिनी йог → йогиня	तव्य	
तृ	दातृ → दात्री той, хто дарує	य	
(क्) ति		अत्	पठत् → पठन्ती той, хто читає → та, що читає
(क्) विप्	не змінює рід	मान	भाषमान → भाषमाना той, хто говорить → та, хто говорить
त्र			
वत्	भगवत् → भगवती пан → пані	वस् перфектний	विद्वस् → विदुषी вчений → вчена
मत्	श्रीमत् → श्रीमती щасливий → щаслива	gієприкметник	

क) Створіть від одного кореня слова всіма відомими вам суфіксами та змініть рід, там, де це можливо.

Суфікси вищого та найвищого ступенів порівняння: तर, (ई)य, तम, इष्ठ

§ 30 Можуть утворювати прикметники порівняння від інших прикметників, діеприкетників, іменникам від суфікса इन्.

- вторинні: तर, तम — додаємо до слова;
- первинні: (ई) यस्, (इ) ष्ट — додаємо до кореня, роблять гуну голосного кореня.

Прикметники, до яких можна додати суфікси вищого та найвищого ступеня:

- पटु розумний, क्षिप्र швидкий, पृथु широкий, दीर्घ довгий, प्रिय приемний, शुचि чистий, धनिन् багатий, लघु легкий, धीमत् розумний, महत् великий, विद्वस् вчений, та ін.

Вищий ступень порівняння керує іменником та потребує іменника у відкладному відмінку, найвищий потребує іменника у локативі чи генітиві.

क) Створіть прикметники порівняння

прикметники	вища (-er)		найвища (-est)	
	तर f तरा	(ई)यस् f (ई)यसी	तम f. तमा	(इ)ष्ठ f (इ)ष्ठा
साधु святий, добрий				
श्रीमात् щасливий				
धनिन् багатий				
पटु розумний				
बुद्धिमत् розумний				
तेजस्विन् енергійний				
अल्प маленький				
अणु маленький				
बहु багато				

§ 31 На підставі аналізу 190 текстів сайт <http://sanskritdictionary.com/frequency/> видає список продуктивних коренів санскриту за кількістю створюваних дієслів. Не всі ці коріння продуктивні з суфіксами іменників. Корені із префіксами підкреслено

1 वच् vac	говорити	29 मृ mṛ	вмирати
2 भू bhū	бути	30 चर् car	ходити
3 अस् as	бути	31 हा hā	залишати
4 गम् gam	йти	32 वद् vad	говорити
5 दृश् dṛś	бачити	33 पत् pat	надати, літати
6 दा dā	давати	34 पश् paś	пов'язувати
7 श्रु śru	чути	35 त्यज् tyaj	залишати
8 ब्रू brū	говорити	36 विधा vidhā	визначати, розділяти
9 स्था sthā	стояти, перебувати	37 पच् pac	готувати
10 जन् jan	народжуватися	38 बन्ध् bandh	пов'язувати
11 हन् han	вбивати	39 वृत् vṛt	бути
12 अह् ah	говорити	40 शुध् śudh	чистити
13 युज् yuj	з'єднувати, збирати воедино, контролювати	41 अर्ह् arh	могти, бути обов'язковим
14 प्राप् prāp	отримувати	42 सिध् sidh	удосконалювати
15 ज्ञा jñā	знати	43 भुज् bhuj	їсти, бути задоволеним
16 स्मृ smṛ	пам'ятати	44 प्रविश् praviś	входити, проникати
17 या yā	йти	45 दह् dah	палити
18 ग्रह् grah	брати, красти	46 निहन् nihan	вбивати
19 मन् man	думати	47 ह् hṛ	брати, нести
20 प्रवच् pravac	проголошувати	48 आदा ādā	приймати, брати
21 पा pā	пити	49 जीव् jīv	жити
22 आगम् āgam	приходити	50 मृद् mṛd	стискати, терти
23 लभ् labh	знаходити	51 प्रच्छ pracch	запитувати
24 पूज् pūj	поклонятися, поважати	52 भिद् bhid	розділяти
25 मुच् muc	звільняти	53 भावय् bhāvay	актуалізувати
26 जि ji	перемагати	54 विज्ञा vijñā	знати
27 कथ kath	розповідати	55 छिद् chid	розділяти
28 क्षिप् kṣip	кидати	56 तप् tap	гріти, робити аскезу

§ 32 Деякі нерегулярні первинні суфікси

अन् іменники чоловічого та середнього роду: राजन् цар, उक्षन् бик, आसन् рот.

अल् прикметники: अंशल् хтивий, сильний, जिह्वल् жадібний.

उ іменники та прикметники m, f, n: अश्रु сльоза, जनु коліно, गुरु важкий.

तस् іменники m, n: रेतस् сім'я, श्रोतस् потік.

§ 33 Деякі вторинні суфікси

अम् прислівник: शिरम् довго, नक्तम् нічю.

आविन् прикметник володіння: मायाविन् чарівний, उभयाविन् звернений в обидві сторони.

च् прикметники напрямків: प्रत्यञ्च् задній, західний, उदञ्च् північний, верхній.

विन् прикметник володіння: नमस्विन् поважний, रक्षस्विन् шкідливий.

शा іменники від основ дезидеративів, f: जिगीशा бажання перемогти, भिक्षा випрошування.

शु іменники від основ дезидеративів, m: दिदृक्षु бажуючий багати, पिपीशु спраглий.

§ 34 Суфікси числівників

तम् порядковий числівник: शततम् сотий.

तय्य кількісний прикметник: पञ्चतय्य: n'ятивидовий.

ति та शत् числівники, що створюють десятки: अशीति 80, दशति десять, त्रिंशत् 30,

पञ्चशत् 50.

§ 35 Суфікси займенників

ति перелічування: कति скільки, यति стільки.

§ 36 Суфікси прислівників

थम् прислівники засобу дії: कथम् яким чином, इत्थम् так.

दानिम् прислівники часу: इदानिम् зараз, तदानिम् тоді.

धा прислівники способу дії: अधा так, द्विधा двома способами.

अर् прислівники: पुनर् знову, अन्तर् всередині, प्रातर् рано вранці.

ह прислівники місця та часу: इह тут, कुह де?

§ 37 Дхатупатха - збірник коренів санскриту, створений одночасно з граматиною санскриту (Аштадх'я) близько 3-4 століття до нашої ери. У Дхатупатхі зібрано більше 2000 коренів, проте вживається близько 550.

§ 38 Корені у Дхатупатхі зібрані за групами згідно з подібністю граматичних властивостей і зазвичай вивчаються групами.

§ 39 Особливість Дхатупатхі у тому, що вона містить корені, записані разом з анубандхами (анубандха - звук та графема, що вказує на граматичну інформацію, не є частиною кореня). Наприклад, корінь कृ записаний як कृती, а корінь रुञ् як रुजो. Значення цих анубандх:

{इ} — аугмент इ не з'являється перед суфіксами क्त क्तवतु.

कृती √कृत् — कृत्तम् відокремлене.

{ओ} — пасивний дієприкметник минулого часу त् має вигляд न.

रुजो √ रुञ् ділити — रुञ् розділений.

ओ लजी √ लञ् соромитися — लञ् засоромлений.

§ 40 Позначення коренів (в дхатупатхі та в словниках)

- set / anit / vet (з «i», без «i», обидва варіанти). Це позначення необхідне для словотворення суфіксами, з початковим त् (цей параметр буде важливий також для дієвідміни в майбутньому часі та в аористі).
- sak / ak перехідні (транзитивні, सकर्मक) та неперехідні (інтранзитивні, अकर्मक) корені. Категорія важлива при словотворенні суфіксом त्.

Перехідні корені - це ті корені, яким для створення дієслова потрібен об'єкт дії: "я їм їжу", їжа - об'єкт. Неперехідні корені створюють дієслова, яким не потрібен об'єкт: "я дихаю". Більшість неперехідних дієслів у санскриті стають перехідними, долучаючи префікс.

- номер гани (від 1 до 10) - параметр потрібний для дієвідміни та словотворення суфіксами, які доєднують не до кореня, а до основи теперішнього часу. У кожній гані є своя формула утворення основи теперішнього часу.
- напрямок дії кореня "для себе" та "для іншого" - अत्मनेपदि та परस्मैपदि - важливо при виборі закінчення при дієвідміні, при формуванні активного дієприкметника теперішнього часу, а також для уточнення значення.

корені/ суфікси	бुти भू veṭ (seṭ ta anit), ak	робити कृ anit, sak	з'єднувати युज् anit
іменники			
अ /гуна, चु>कु/			
अ (ण) /वृग्धि, चु>कु/			—
अन /гуна/			
तृ /гуна, i, चु>कु/		set	
(क्) ति /कतेर, i, चु>कु/		anit	
(क्) विप् /कतेर, त्/			
त्र n. /гуна, चु>कु /		set	
дієприкметники			
(क्) त /कतेर, i, चु>कु/			
(क्) तवत् /कतेर, i, चु>कु/		anit	
अनीय /гуна/			
तव्य /гуна i, चु>कु/			
य (ण / गुना/ कतेर) / चु>कु/	भव्य можливе	set	(क्) (ण)
незмінні			
(क्) त्वा /कतेर, i, चु>कु/ य		anit	
तुम् /гуна, चु>कु, i/		set	
префікси + корень+ суф.	<u>प्र, सम्, अनु</u>	अधि, अप, उप, वि+суф. अ(ण्)	वि, प्र, विनि
популярні лексеми	भूतानि 5 першоелементів, भूत जीवा इतोता	कर्मन् дія	योग, युक्त

सुफ़िखसल	वेसुतल, नेसुतल नी IU anit	नेरुमेगुतल जल 1P anit	रुतुतु शु 1P anit
<i>іменники</i>			
अ			
अ (ण)			
अन			
(ण) इनु			
(क) तुतल			
(क) वलतु			
तुर			
<i>дієприкметники</i>			
(क) त			
(क) तवतु			
अनीत			
तवुत			
त			
<i>незмінні</i>			
(क) तुवल / त			
तुतु			
<i>префікси</i>	उतु (तुर), तुरल, अतुतल, वल (अ)	सतु, वल, उदु (अ)	आ
<i>популярні лексеми</i>	नीतल <i>політलकल, мораль</i> नतन, नेतुर <i>ओकु</i>	जलत <i>नेरुमेजेनुतल</i> जत <i>नेरुमेगल</i>	शुरवण, शुरुतुर <i>सुलुष, शुरुतल</i> <i>नेरुकलसुतल (नुरुतुतल)</i>

सुफ़ि़सि	बाचुति दृश् IP aniṭ	वखुदुति विश् 6P aniṭ sak	व्कायुवति दिश् 6U aniṭ
<i>іменники</i>			
अ, अ(ण)			
अन			
अक			
(क्) ति			
(क्) विप्			
<i>дієприкметники</i>			
(क्) त			
(क्) तवत्			
अनीय			
तव्य			
य		क्	
<i>незмінні</i>			
(क्) त्वा / य			
तुम्			
<i>префікси, що продуктивні з коренем</i>	सु, प्र	प्र, समा, अभिनि	उप, प्र
<i>популярні лексеми</i>	दृष्टि <i>положення очей</i> दर्शन <i>зовнішність, наука</i>	अभिनिवेश <i>зануреність у бiття</i>	देश <i>країна</i>

суфікси	контролювати यम् 1P aniṭ	думати मन् aniṭ	народжуватися जन्
<i>іменники</i>			
अ			
अ (ण्)			
अन			
तृ			—
(क्) ति			
त्र			
<i>гієнрикетники</i>			
(क्) त			
(क्) तवत्			
अनीय			
तव्य			
य	(ण्)	(ण्)	
<i>незмінні</i>			
(क्) त्वा / य			
तुम्			
<i>префікси</i>	सम्, नि, उद्	उद्, सु (+ अस्)	
<i>популярні лексеми</i>		मति मनस् मन्त्र	जति <i>народження</i>

суфікси	ग्नवति क्रुध् 4P aniṭ, ak	розуміти, прокидатися बुध् 4A aniṭ	удосконалювати सिध् 4P aniṭ
<i>іменники</i>			
अ, अ(ण्)	—		—
वृ			—
(क्) ति			
(क्) त			
(क्) तवत्			
अनीय			
तव्य			
य			
<i>незмінні</i>			
(क्) त्वा / य			
तुम्			
<i>префікси</i>	—	अव, नि, वि (корінь)	—
<i>популярні лексеми</i>	क्रोध <i>гнів</i>	बुद्ध <i>Будда</i>	सिद्धि <i>здатність</i>

सुफ़िंखु	розділяти भिद् 1P aniṭ	काडुतु वद् 1P set	डुरतु ह 1U aniṭ
<i>іменники</i>			
अ			
अ (ण्)	—		
अन			
(ण्) इन्			
(क्) ति			
(क्) विप्			
<i>дієприкметники</i>			
(क्) त	भिन्न		
(क्) तवत्			
अनीड			
तव्य			
ड		ण्	ण्
<i>незмінні</i>			
(क्) त्वा / ड			
तुम्			
<i>प्रेफ़िंखु</i>	परि, सम्, नि	प्रति, प्र, अनु	उप, प्र
<i>पुपुलरुनी लेखुसु</i>	भिन्न <i>роз'єднаний</i>	वाद <i>дисपुत</i>	हर <i>शिवा</i>

§ 41 Не всі корені в санскриті продуктивні з суфіксами іменників та дієприкметників. Деякі популярні корені продукують лише дієслова, іменники та прикметники від цих коренів зустрічаються надзвичайно рідко. Такі корені: ब्रू अह् *говорити*, आप् *отримувати*, या *ходити*, पत् *пити* та інші.

§ 42 Корені लभ्, रभ्, हन् та деякі інші мають "дефективний" вигляд при словотворенні. Нижче їх приклади

суфікси	отримувати लभ् aniṭ	починати रभ् aniṭ	вбивати हन् aniṭ	да दावति aniṭ	अस् द्युति set
<i>іменники</i>					
अ	लभ्	आरम्भ <i>початок</i>	—	दाय	—
अ (ण्)	—	—	घात	—	आस <i>прах</i>
अन	लभ्	आरम्भणम्	हनन/ घातन	दान	—
(ण्) इन्	लभिन्	आरम्भिन्	घातिन्	दातृ	असितृ
(क्) ति	लब्धि	आरब्धि	हति	दाति	स्वस्ति
(क्) विप्	—	—	हन्	दा	—
त्र	—	—	—	दात्र <i>частина</i>	अस्त्र <i>зброя</i>
<i>дієприкметники</i>					
(क्) त	लब्ध	रब्ध	हत	दत्त	अस्तम् <i>дім</i>
(क्) तवत्			हतवत्	दत्तवत्	असितवत्
अनीय	लभ्नीय	आरम्भणीय	हननीय / घातनीय	दानीय	असानीय
तव्य	लभितव्य		हन्तव्य	दातव्य	असितव्य
य (ण्)	लभ्य	आरभ्य	घात्य	देय	आस्य
<i>незмінні</i>					
(क्) त्वा / य	लब्ध्वा		हत्वा	दात्वा	असित्वा
तुम्	लब्धुम्		हन्तुम्	दातुम्	असितुम्
<i>популярні лексеми</i>	लब्ध्वा		हत्वा	देय दान <i>дарування, одна з них</i>	स्वस्ति

Граматичні терміни розділу

санскрит	українська	англійська
धातु	корінь	root
कृत्प्रत्याय	первинний суфікс	
नामन्, विशेष्य	іменник	noun
विशेषण, आख्यात	прикметник	adjective
उपसर्ग	префікс	verb
सर्वनामन्	займенник	
प्रतिपादिक	основа іменника	noun stem
अन्त	закінчення	

штучна	природна	українська
अच्	अ	суфікс іменника чоловічого роду
घञ्	अ (ण्)	
ल्युट्	अन्	суфікс іменника дії
ण्वल्	अक	
तृच्	तृ	суфікс іменника діяча
णिन्	इन्	
क्तिन्	ति	суфікс абстрактного іменника
ष्ट्रन्	त्र	суфікс іменника середнього роду
क्विप्	-	нульовий суфікс
निष्ठा, क्त	त	суфікс дієприкметника минулого часу
क्तवत्	तवत्	
यत्, ण्यत्, क्यप्, तव्यत् आनीयर्	य, तव्य, आनीय	суфікс потенційного дієприкметника
क्त्वा / ल्यप्	त्वा, य	суфікс дієприслівника
तुमुन्	तुम्	суфікс інфінітива

Скорочення

चु	звуки च् छ् ज् झ् ञ्
कु	звуки क् ख् ग् घ् ङ्
√	корінь
a	прикметник
f	іменник жіночого роду
ind.	незмінна частина мови
m	іменник чоловічого роду
n	іменник середнього роду

Зміст

уроку

	Словотвір у російській мові	1
	Словотвір у санскриті	2
	Первинні суфікси	3
I	Суфікси іменників: अ u अ (ण्)	5
II	Суфікс अन	6
	Суфікси तृ, इन्, अक्	7
III	Суфікси (क्) ति, (क्) विप्, त्र	8
IV	Суфікси дієприкметників (क्) त् ङ् तवत्	9
V	Закінчення іменників та дієприкметників	13
VI	Суфікси потенційного дієприкметника अनीय, य, तव्य	14
VII	Суфікс інфінітива तुम्	16
VIII	Суфікси дієприслівників (क्) त्वा та य	17
IX	Вторинні суфікси	20
	Префікси	21
X	Утворення жіночого роду	24
	Суфікси вищого й найвищого ступеня порівняння	25
Довідкові матеріали		
	Популярні коріння санскриту	26
	Нерегулярні суфікси	27
	Дхатупатха	28
	Вправи на словотвір	29